

Снежана М. Божанић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за историју

e-mail: snezana.bozanic@ff.uns.ac.rs

ПОВОДОМ ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА ОД СМРТИ АРХИМАНДРИТА СТЕФАНА ИЛКИЋА – ПРИЛОГ БИОГРАФИЈИ*

Апстракт: У фокусу нашег истраживања налази се световни и духовни рад архимандрита Стефана Илкића (1875–1963) у Сомбору, пре 1908. године и после његовог монашења. Као стални сарадник Школског листа, перовођа Сомборске читаонице и Добротворне задруге Српкиња Сомборкиња, настојатељ Задужбине Стевана Коњовића Николиног, уредник Духовне страже, управник Градске библиотеке, секретар и председник Сомборске српске црквене певачке дружине, покретач Историјског друштва у Сомбору, председник Месног одбора Црвеног крста и друго, обележио је живот Сомбора током прве половине прошлог века. У многим сегментима по свом значају дело Стефана Илкића далеко превазилази локалне оквире. Све наведено анализирано је у раду.

Кључне речи: Стефан Илкић, храм Св. Стефана у Сомбору, Школски лист, Духовна стража, библиотекарство, музикологија, читаоница, хуманитарни рад

Живот архимандрита Стефана Илкића је изузетно садржајан и богат, још увек недовољно познат широј јавности и помало маргинализован. Поједини сегменти његовог стваралаштва захватани су у оквиру уже стручних публикација и студија. Највећи допринос изучавању Илкићевог дела дали су Милан Степановић, Радивој Плавшић, Јован Васиљевић, Љиљана Ђурашиновић, Карла Селихар и Лепосава Кљајић. На темељу рецентне литературе и обављених истраживања у Архиву Војводине, Историјском архиву у Сомбору и Матици српској (Рукописно одељење) желели смо да на једном месту објединимо и прикажемо његов духовни, педагошки, културни и друштвени рад у Сомбору. Убудуће, требало би више пажње посветити Илкићевом деловању у Банату и Румунији, анализи његових радова и Илкићевом односу према католичкој цркви у периоду између два светска рата, најосетљивијем делу биографије сомборског архимандрита.

Стефан Илкић рођен је 3/15. јуна 1875. у Сомбору, од оца Саве, трговца, и мајке Јулијане рођене Адемовић (из Старог Кера).¹ Имао је брата и сестру.² Основну школу, гимназију (четири разреда) и Учитељску школу завршио је 1893. године у Сомбору.³

* Рад је фазни резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта *Историјски идентитети Срба у Војводини 1690–1990*, који финансира АП Војводина.

¹ РОМС М 12.828.

² Архивска грађа сведочи о Стефаној везаности за сестру Живанку. У позним годинама често је посећивао сестрића Богдана Савића и боравио код њега у Београду. РОМС 19.207; Историјски архив Сомбор, Ф. 174, Стефан Илкић – Сомбор (1875–1963), а. ј. 130–132 (даље: ИАСО, Ф. 174).

³ *Школски лист*, год. XXV, бр. 6, 1893, 84.

Одмах је постављен за учитеља у родном граду, а рад прекида одласком у Кијев, где је уписао Духовну академију (1897/1898). О овом периоду његовог живота не зна се пуно. Због здравствених разлога напушта усавршавање и враћа се у Сомбор где наставља да ради као учитељ и катихета до 1908. године. Широко образовање и знање језика рано му отварају приступ круговима српске световне и духовне елите. Формиран под окриљем педагога Николе Ђ. Вукићевића и књижевним утицајем Лазе Костића, високо ценећи рад свештеника Милутина Гавриловића и политичке идеје Михаила Полит Десанчића, брзо постаје врстан педагог, писац, борац за очување националних интереса Срба и добробит Цркве.

Одлуком епархијске Конзисторије бачке, млади Илкић заједно са свештеником Милутином Гавриловићем обавио је 1899. деликатну мисију у вези са преласком групе Шокаца из римокатоличке вере у православље у селу Сантову, код Сомбора.⁴ Као *учитељ на допусту* (од 1. марта до 1. јула) заједно са парохом Гавриловићем *неуморно* се трудио око обучавања *новообраћених* у православну веру, пише управитељ Учитељске школе и главни школски референт Митрополије карловачке Никола Ђ. Вукићевић 23. марта 1900. године.⁵ Сваки дан држао је школу, а млади су релативно брзо савладали основе православног црквеног појања.⁶ Паралелно, озбиљно и марљиво, проучавао је литургијски језик. Изузетно вредно тумачење богослужбених речи које се употребљавају у црквеном језику по Михајловском *Словару* и другим изворима објавио је у 29 наставака у *Српском Сиону* (1899, 1900).

Од септембра 1894. до краја 1903. године био је стални и главни сарадник првог српског педагошког часописа *Школски лист*.⁷ Потписан је као *унутарњи* главни сарадник листа за 1896. годину, главни сарадник и *пр. уредник* за 1900. годину, уредник претпоследњег сомборског броја *Школског листа* (бр. 10, год. XXXV, 1903. година), те као једини главни сарадник (1897–1899, 1902) и главни сарадник са Душаном Радићем 1901. године. Повремено је уређивао и рубрике *Књижевни преглед*, *Нове књиге и листови*, објављивао приказе најновијих књига, кратке вести у рубрици *Разно* и писао некрологе. Поводом дистрибуције и ширења *Школског листа* међу Србима под турском влашћу, ступио је 1900. у контакт са уредником *Цариградског гласника* Костом Групчевићем.⁸ Водио је 1901. године преписку са уредником *Дечије лектире* и *Педагошког листа* из Москве Димитријем Тихомировим по питању литерарно педагошких радова и размене часописа.⁹

По Илкићу, *Школски лист* служи на *дику, корист и напредак православног српског школства* и представља *најјачи ослонац вероисповедних школа*.¹⁰ Објавио је у поменутом часопису преко осамдесет чланака и ситнијих прилога из области педагогије, психологије, православне вере и здравствене хигијене, укључујући и бројне преводне

⁴ РОМС М 12.828.

⁵ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 1.

⁶ Више пута је писао о верском и просветном животу Сантовчана. *Школски лист*, год. XXXI, бр. 2, 1899, 28–30; *Српски Сион*, год. IX, бр. 10, 1899, 155–157; *Српски Сион*, год. IX, бр. 12, 1899, 191–193; *Школски лист*, год. XXXI, бр. 4, 64; *Школски лист*, год. XXXII, бр. 9, 1900, 142–143; *Школски лист*, год. XXXIII, бр. 8–9, 1901, 143.

⁷ Први педагошки часопис *Школски лист* намењен српским учитељима излазио је у Новом Саду (1858–1862), Будиму (1862–1865), Сомбору (1866–1903) и Сремским Карловцима (1906/07, 1909/10). Никола Ђ. Вукићевић издаје и уређује часопис у Сомбору од 1866. до 1903. године. Селихар, Трајковић 2014, 414, 421–425.

⁸ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 25.

⁹ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 27.

¹⁰ *Школски лист*, год. XXXV, бр. 11–12, 1903, 161–184.

стручних текстова са руског и мађарског језика (Погледати Прилог на крају рада). Због неслоге српски народ је почетком XX века био *разобраћен*, стога Илкић у тексту *На прагу новог века* подвлачи да су школе и учитељство дужни да васпитањем у *духу науке Христове препороде наш народ*.¹¹ По неким ауторима, под његовим утицајем пренаглашена је у часопису *област религиозно-моралног васпитања*.¹²

Поводом обележавања четрдесет година службовања брестовачког учитеља Александра М. Коњовића приредио је 1906. *Споменицу* са његовим животописом и детаљним прегледом прославе. Коњовићев упоран и истрајан рад на просвећивању народа треба да буде пример како се се *путем прегалаштва и борбе* долази до заслужене победе и признања, констатује Илкић.¹³ Исте године у Сремским Карловцима штампана је његова књига *Последњи дани земног живота Господа нашег Исуса Христа*.

Од најраније младости учествовао је у раду Сомборске читаонице која је попут других читаоница у Аустроугарској имала културно-просветну улогу и била један од чувара националног идентитета Срба.¹⁴ Као њен члан присуствовао је ванредној скупштини 27. јануара 1896. године, у време када се Читаоница сусретала са све озбиљнијим проблемима.¹⁵ Без обзира на финансијску кризу и апатију чланства, на прелому векова, у Читаоници су организована културна и просветна дешавања. Упамћено је Илкићево предавање *О васпитавању у хришћанском духу* одржано у њеним просторијама 23. јануара 1900. године. Указао је на тадашњи немар и равнодушност према свему што се *вере и цркве тиче* и присутнима је говорио о важности *верске основе* васпитања.¹⁶

За председника Читаонице 1901. изабран је др Лаза (Лазар) Костић, а за перовођу (тајника) Стефан Илкић који поменуто дужност врши до 1906. године. Као перовођа, учитељ Илкић је активно радио на *Статуту за књижницу сомборске Српске Читаонице* који је усвојен јануара 1902. године.¹⁷ Руководство се одмах посветило набавци нових књига и часописа, а Српска Краљевска Академија у Београду је 1902. донела одлуку да своја издања редовно поклања Читаоници.¹⁸ На Илкићеву иницијативу, Читаоница је свечано обележила 50-годишњицу смрти Бранка Радичевића октобра 1903. године.¹⁹ Зарад оживљавања њеног рада, предлагао је 1907. оснивање Народног универзитета у оквиру Читаонице.²⁰ Поред *Нацрта* који је поднео читаоничком Одбору, Илкић се путем текста *Срби Сомборци у Слози* јавно обратио суграђанима. Замерао им је помањкање интереса за опште српске послове и устезање од покрета. Истакао је неопходност постојања јаког друштвеног центра који би све Србе у *једно коло скупио*, у којем би једни друге *на рад подстрекавали и где би се развило здраво јавно српско мњење*.²¹ Српска Читаоница је установа кроз коју *дедови наши помажу млађим нараштајима да на српском*

¹¹ *Школски лист*, год. XXXIII, бр. 1, 1901, 2; Залагао се за отварање школског (педагошког) музеја у Сомбору, који би био збирка свих оних предмета, који су *утицали и утичу на развитак православног српског народног школства* у Митрополији Карловачкој. *Школски лист*, год. XXXV, бр. 7–8, 1903, 115–118.

¹² Макарић 1978, 194.

¹³ Илкић 1906, 6.

¹⁴ Стоканов, Суботин 2000, 7–8.

¹⁵ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 98.

¹⁶ *Школски лист*, год. XXXII, бр. 2, 1900, 17–18.

¹⁷ Селихар 2015, 137.

¹⁸ Плавшић 1961, 138.

¹⁹ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 29–30.

²⁰ Плавшић 1961, 139; Селихар 2015, 138.

²¹ *Слога*, год. III, бр. 25, 24. јун/7. јул 1907, 1.

језику одговоре захтевима времена који се на *културне људе стављају*.²² Илкићеви апели нису наишли на разумевање, а предлози нису усвојени. Након смрти песника Лазе Костића рад Читаонице све више слаби и тоне.

Заједно са угледним представницима сомборског грађанства (Давид Коњовић, Коста Бугарски и други) заступао је српске националне интересе *против личних и уско страначких*.²³ Подржао је 1906. кандидатуру Јована Лалошевића за посланика у српском народно-црквеном сабору.²⁴ Против политичке расцепканости деловао је и путем учешћа у покретању сомборског независног политичког листа *Слога* који је позивао на јединство свих Срба. Редакциони одбор саопштава у бр. 1 из 1906. да су му *сарадњу већ обећали* Ника Максимовић, Душан Радић, Стефан Илкић и други конзервативно оријентисани сомборски интелектуалци.²⁵ Прваци окупљени око *Слоге* сматрали су да Срби немају довољно способну и зrelu интелигенцију која би се нашла *на челу српске политике у Угарској*.²⁶ Радили су на јачању и унапређењу српске свести, а у интересу опстанка кренули су од *месних прилика*.²⁷ На позив удружења бугарских новинара, уредништво *Слоге* је као свог представника на Други конгрес југословенских књижевника и публициста послало (делегираo) Стефана Илкића. Конгрес је одржан од 13. до 15. августа 1906. у Софији, уз присуство преко двеста књижевника и журналиста. Међу учесницима, између осталих, били су Јован Скерлић, Петар Кочић, Љубомир Бабић Ђалски, Ристо Одавић и други. Према сведочанству Илкића, Конгрес је *ванредно сјајно и успешно* организован, а приређивачи на челу са Стефаном Бобчевим и Георгијем Пејевим су све учинили да поменути догађај буде *достојан културних раденика*.²⁸ Слободно време у Софији Илкић је проводио са ђаконом Миланом Н. Милутиновићем, школским другом из Кијева. На скупу нису заборавили на двојицу неприсутних великана, *највећег живог политичара* Михаила Полит Десанчића и *увенчаног српског песника* Лазу Костића, истиче Илкић у чланку *Конгрес југословенских књижевника и публициста у Софији*.²⁹

Илкић у *Слози* најпре објављује преводу у Подлиску, пише о верском и школском животу, а потом позива суграђане на живљу акцију, покрет и заједничко иступање у општем интересу Срба. Он је у потпуности уредио календар *Слогу* за 1908. годину. Илкић је исте године отишао из Сомбора, а због промене начина финансирања *Слоге* и приближавања часописа грофу Куену Хедерварију, уредник Васа Стајић је напустио 1910. *Слогу*.³⁰ Некадашњи слогашаи, Илкић и Стајић заједно су се поново нашли 1923. на *пољу културног рада*.³¹

²² *Слога*, год. IV, бр. 47, 23. новембар/6. децембар 1908, 1.

²³ Марковић 2011, 30.

²⁴ О кандидатури Јоце Лалошевића и иступању радикала у сомборској црквеној општини погледати: Марковић 2011, 31–34; По питању кандидата за српски народно-црквени сабор Илкић је новембра 1906. писао Аркадију Варађанину. РОМС 15.633.

²⁵ *Слога*, год. II, бр. 1, 1/14. јануар 1906, стр. 3.

²⁶ Крестић 2021, 559.

²⁷ *Слога*, год. II, бр. 2, 6/21. јануар 1906, стр. 1.

²⁸ *Слога*, год. II, бр. 35, 27. август/9. септембар 1906, 2.

²⁹ *Исто*, 3.

³⁰ О раду *Слоге*, њеним политичким амбицијама, приближавању и разлазу са политичарима окупљеним око часописа *Српски глас* из Велике Кикинде, *Застави* и догађајима из 1910. године опширније: Крестић 2021, 558–564; Марковић 2011, 47–50.

³¹ Стајић је један од *неуморних и најистакнутијих* српских *вођа* и у писму од 19. маја 1923. Илкић га уверава у искреност својих речи и моли Стајића да га не држи за *представника ретроградних схватања*. РОМС 7.961.

Одлука о монашењу дуго је сазрела у Илкићу.³² Замонашио се 20. августа 1908. у манастиру Св. Георгија у Банату и у монаштву није променио име. Убрзо га је у Ђали епископ Георгије Летић рукоположио за јерођакона, а 13. септембра 1908. у Врањеви за презвитера јеромонаха.³³ Након тога, десет година био је духовник манастира Св. Тројице у Великој Кикинди (задужбина Меланије Николић) и ревносним *проповедањем речи Божије оживотворио је ову установу*.³⁴ Од 1914. до 1917. био је катихета у кикиндској Гимназији. Годину дана (1918–1919) провео је као администратор парохије у Араду, а 1. октобра 1919. постављен је за администратора парохије у Темишвару (Фабрика).³⁵ Својим деловањем вишеструко је задужио Србе у Румунији. Подизао је *дух и разбуктао националну свест народа* у време завршетка Првог светског рата.³⁶ Поред Атанасија Поповића и Михајла Попова био је организатор првог тромесечног курса за учитеље српских православних школа Епархије темишварске у Румунији.³⁷

У овом периоду (1908–1920) написао је неколико самосталних богословских публикација. Са архиђаконом Иринејем Ђирићем, протом Иваном Маширевићем, композитором Исидором Бајићем и ученицима Богословије у Сремским Карловцима боравио је 1911. на Светој Гори. Импресије са пута које су се у његовој души *кристалисале у сталну слику успомене* преточио је 1912. у рукопис *Светогорски утисци: успомене с пута*.³⁸ Одломке из путописа објавио је и у *Православљу*, листу намењеном православном српском народу, за поуку у светој православној вери и хришћанској врлини за који интензивно пише од 1911. до 1913. године.³⁹ Објављује радове у црквеним часописима *Духовна стража* (Београд, 1910), *Богословски гласник* (Сремски Карловци, 1910) и *Весник Српске цркве* (Београд, 1911), а публикувао је и две запажене књиге, *О светом покајању: пастирско и литургијско практично упутство за савршавање ове Св. тајне* (Карловци, 1910) и *О молитви: побожним православним хришћанима за поуку* (Кикинда, 1917). Уредио је 1919. Црквени календар за Темишварску епархију.

Због бројних заслуга Илкић је 1919. године одликован правом ношења црвеног појаса и кадифене камилавке, у чин игумана произведен је 1920, одликован је 1923. године набедреником, напрсним крстом 1931, а о Св. Николи 1932. произведен је у чин архимандрита.⁴⁰ Указом од 14. марта 1924. за *свештенички и аглан просветни рад у народу и на књижевности*, краљ Александар Карађорђевић га је одликовао орденом Св. Саве IV реда.⁴¹ Митрополит кијевски и галички Антоније Храповицки је 3/16. фебруара 1924. игуману Стефану (Отцу Игумену СТЕФАНУ ИЛЉКИЧУ) као председнику сомборског градског одбора за опскрбу руских избеглица доделио *грамоту* за његова дела око помоћи.⁴²

³² ИАСО, Ф. 174, а. ј. 33.

³³ РОМС М 12.828; ИАСО, Ф. 174, а. ј. 24.

³⁴ РОМС М 12.828.

³⁵ Каписазовић 1963, 170; Кљајић 2004а, 286.

³⁶ РОМС М 12.828.

³⁷ РОМС М 12.828; Кљајић 2004а, 287.

³⁸ Илкић 1912, 4.

³⁹ *Православље*, 1911, год. II, бр. 3, 35–38, бр. 9–10, 142–147; 1912, год. III, бр. 3, 33–34, бр. 5, 5, 73–75, бр. 11, 165–169; бр. 12, 183–184; год. IV, бр. 3, 33–34, бр. 8, 114–116, бр. 10, 149–151; бр. 12, 177–178

⁴⁰ РОМС М 12.828

⁴¹ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 3.

⁴² ИАСО, Ф. 174, а. ј. 2; Руски државни пуномоћник за смештај руских избеглица у Краљевини СХС почетком фебруара 1924. упутио је Илкићу речи захвалности за његов хришћански и добротворни рад. ИАСО, Ф. 174, а. ј. 42; Од 1933. био је почасни члан сомборског одељења Руске матице. ИАСО,

Након дванаест година, Стефан Илкић се 1920. вратио у Сомбор у којем остаје до краја живота. За кратко га је напустио 1932. када је постављен за настојатеља манастира Бојана и манастира Ковиљ (1932–1933).⁴³ Игуман Илкић је именован 1. октобра 1920. за старатеља Задужбине Стевана Коњовића Николиног. Имућни земљорадник Стеван Коњовић је тестаментом од 24. децембра 1909. и допунбеним опорукама (29. децембар 1909. и 9. јануар 1910. године) велико имање (око 211 кат. јутара) и новац завештао Српској православној цркви, за оснивање неколико задужбина у верске, просветне и хуманитарне сврхе.⁴⁴ Основно писмо „Српске православне задужбине Стевана Коњовића Николиног“ у сврху подизања цркве, оснивања гробља за православне Србе и опслуживања црквених потреба у том гробљу сахрањених настало 20. маја 1920. у Сомбору, одобрено је одлуком Епархијске Конзисторије бачке 26. јуна 1920. године.⁴⁵ Према тестаменталном наређењу, управу над поменутом задужбином врши петочлано Старатељство (Патронат), а одређени су и манипулациони извршитељи опоруке. За председника Старатељства (Патроната) тестватор је доживотно именовано *кикиндског калуђера* (у том тренутку) Стефана Илкића, *сина Саве Илкића сомборског становника и трговца* и он умољава *претпостављене духовне власти да ову његову жељу испуне*.⁴⁶ Поред Илкића, за чланове првог Патроната одредио је Лазара Костића, Павла Коњовића, Николу Манојловића и Ненада Бугарског. Надаље, све закладне градње заједнички и споразумно треба да врше његови синовци, Петар Коњовић и Ненад Бугарски. Према тестаменту, заклада треба да има посебног свештеника који мора *бити из монашког реда* и гробљара за чије издржавање су опоруком одређена средства.⁴⁷ Изградња храма посвећеног Св. архијакону Стефану чији камен темељац је осветио игуман Илкић, у српско-византијском стилу, трајала је од 1928. до 1933. године, према пројекту инжењера Светозара Кротина који је уједно и руководио градњом. Унутрашњи радови завршени су 1938. године.⁴⁸ На закладном гробљу од новембра 1944. до краја пролећа 1945. сахрањено је око 700 палих бораца, учесника Батинске и Болманске битке. О гробљу се од 1934. године бринуо Божа Терзић.

Поред наведене, основане су и следеће задужбине (закладе)⁴⁹: Стипендијска

Ф. 174, а. ј. 68.

⁴³ Илкић је био привремени настојатељ Ковиља и мењао је оболелог протођакона Дамаскина Давидовића (1925–1933). Кљајић 2004б, 134.

⁴⁴ Стеван Коњовић је рођен 7. 10. 1828. у Сомбору, од оца Николе који је по занимању био опанчар и мајке Персиде, рођ. Бугарски. Према казивању Илкића које је прибележио Константин Костић, основне црте Коњовићовог карактера беху *једноставност у животу, приврженост, велика чуварност*, те чврста оданост према православљу и српству. Костић 1928, 643, РОМС I 12.403 (даље Костић 1928); Бројни проблеми надвили су се над реализацијом Коњовићевог тестамена. Најпре је дошло до спора између наследника и тим поводом покренута је парница пред Окружним судом у Сомбору 1913. године. Први светски рат, конфискација 85.000 круна уложених у Сомборску штедионицу, а потом и Закон о аграрној реформи додатно су отежали живот свих задужбина. Кљајић 2001, 30; Архив Војводине, Ф. 98, Комисија за ликвидацију аграрне реформе, а. ј. 532 (даље: АВ, Ф. 98).

⁴⁵ Архив Војводине, Ф. 126, Краљевска банска управа Дунавске бановине Нови Сад, IV а. ј. 628 (даље: АВ, Ф. 126 IV).

⁴⁶ *Исто*.

⁴⁷ По чл. 5 тестамена од 24. децембра закладни свештеник ужива у *име дотације* кућу у Сомбору и 66 ланаца земље заједно са салашарским зградама. АВ, Ф. 126 IV, а. ј. 628.

⁴⁸ Васић 1984, 285–286; Кљајић 2001, 32–33.

⁴⁹ Њихово функционисање тридесетих година XX века било је оптерећено нередовним подношењем извештаја о раду Управном одбору Епархије бачке од стране извршиоца тестамена Ненада Бугарског и доношењем Закона о задужбинама (11. јул 1930. године). Погледати: АВ, Ф. 126 IV, а. ј. 629–630.

заклада Стевана Коњовића Николиног,⁵⁰ Задужбина за исхрану и лечење слепих, глувих, глувонемих, епилептичара и старих људи преко 80 година, Заклада за оправку и улепшавање православних српских цркава у Старом Бечеју и Сентомашу (Србобрану), Заклада „Српске православне вероисповедне школе Стевана Коњовића Николиног“ на салашима у Сентомашу,⁵¹ Закладе Стевана Коњовића Николиног из Сомбора за одевање сиромашне деце (о православном Св. Николи) која похађају салашку школу у Сентомашу⁵² и Заклада Стевана Коњовића Николиног из Сомбора за подизање и одржавање каменог крста (часног крста) у Ст. Врбасу.⁵³ Живот задужбина (*због њиховог броја и обима нашег рада не можемо испратити овом приликом*, пр. аутора) захтева посебну елаборацију уз нарочито консултовање стручњака за црквено право. Догађаји након завршетка Другог светског рата и Закон о аграрној реформи паралисали су њихов рад.

Као уредник *Духовне страже* (1928–1940), Илкић је дао значајан допринос развоју црквене периодике између два светска рата. Монашко удружење је 1928. поново покренуло сталешки часопис за духовну просвету, монашки и црквени живот. Игуман Илкић је био мишљења да *Духовна стража* треба да врши унутрашњу и спољашњу мисију у друштву која се може *постићи само јавном речју, путем штампе*.⁵⁴ Обраћајући се читаоцима јасно каже да правац часописа треба да дају сарадници, *понајвише из монашког реда*.⁵⁵ После почетног одушевљења због обнове *Духовне страже*, монаштво се није у већем броју одазвало позиву за сарадњу.⁵⁶ Према мишљењу Бранка Цисаржа, Илкић *није био најбоље схваћен од браће по духу, а ни од црквених власти*.⁵⁷

Игуман Илкић је најпре уређивао часопис уз помоћ уређивачког одбора који су чинили архимандрит Анатолије, настојатељ манастира Крушедола, јеромонах др Симеон

⁵⁰ Основно писмо (2. јул 1922. године) одобрило је Министарство просвете 6. јуна 1924. у Београду. Првенствено право на стипендије за школовање (средње и више школе) припадало је члановима Коњовићеве породице, а у њиховом *недостатку* средства су преусмеравана на Војну школу у Каменици. АВ, Ф. 126 IV, а. ј. 628

⁵¹ Детаљно: Основно писмо „Српска православна вероисповедна школа Стевана Коњовића Николиног“ од 16. децембра 1933. године. АВ, Ф. 126 IV, а. ј. 628

⁵² Основним писмом предвиђено је да се *заодене толико деце, колико је то према приходу закладе могуће*. За ту сврху тестатор је одредио 2200 квадратних хвати рачунатих (12) дванаест ланаца јарошке земље, а *биће вођена од старне Сентомашке политичке општине*. АВ, Ф. 126 IV, а. ј. 628

⁵³ За њене потребе предвиђена су два ланца земље у сентомашком хатару, према општини Врбас. *Исто*.

⁵⁴ *Духовна стража*, год. I, бр. 1, 1928, 85.

⁵⁵ *Исто*, 84.

⁵⁶ Ситнији део архивске грађе у оквиру Фонда „Стефан Илкић“ у Историјском архиву у Сомбору односи се на *Духовну стражу* и писма монаха упућена Уреднику. Архијакон Викентије, уз изјаве дубоког поштовања и оданости, 16.10.1929. пише Илкићу: *Једини знак живота нашег Удружења је лист. Ако сам нешто постигао у Удружењу то је покретање листа, радио сам и на финансијској основи, а и на моралној*. Из даљег текста дознајемо да је он *пронашао* и Уредника који је *најспособнији човек* за то место. ИАСО, Ф. 174, а. ј. 60; Нешто касније, архијакон Викентије (30.10.1929) обавештава игумана Стефана да неће доставити свој рад за *Духовну стражу* и скреће пажњу (11.11.1929) на лоше материјално стање часописа и Удружења. *Исто*, а. ј. 62–63; Архимандрит Петроније Трбојевић из манастира Шишатовоц у писму од 27.2.1928. износи замерке на Стефанове исправке у тексту и *потцењивање калуђера*. *Исто*, а. ј. 48; Монах Леонтије из Куманова 12.5.1928. му упућује речи подршке поводом покретања часописа и пише да је послао новац за претплату на *Духовну стражу*. *Исто*, а. ј. 49; Дионисије, васпитач Монашке школе у Раковици обавештава 1.6.1929. Илкића да је послао рад за часопис и пита *да ли рукопис може ући у први наредни број, а ако не може да му се врати*. *Исто*, а. ј. 55; О припремљеном материјалу за часопис погледати писма: *Исто*, а. ј. 51, 56.

⁵⁷ Цисарж 1971, 150.

Станковић, професор Богословског факултета у Београду и архијакон Викентије Проданов. Прва четири броја часописа изашла су у Сремским Карловцима, а након тога часопис до краја постојања излази у Сомбору (1940). По укидању Монашког удружења, игуман Стефан је у потпуности преузео на себе и његово издавање. Увидом у садржај *Духовне страже* констатујемо да је највећи број радова у часопису публиковао сам Уредник. О томе у *Аутобиографији* Илкић каже: *Богата и одабрана садржина часописа добром половином је плод његовог уредничког пера.*⁵⁸ Писао је о монаштву, животу монаха и значају монаштва за живот верних, Монашком удружењу, манастирима у новим приликама црквеног живота, женским манастирима, реформи календара, реформама црквеним, васељенском покрету цркава, уједињењу цркава, светитељима, манастиру Бојани, црквеним великодостојницима (патријарх Варнава, митрополити Стеван Стратимировић и Михаило Јовановић, архимандрит Иларион Руварац) и бројним богословским темама.⁵⁹ Часопис је излазио четири пута годишње, у тромесечним свескама. Поред текстова о монаштву, манастирима и другим теолошким темама, часопис је имао рубрике: Из монашке ћелије, Белешке, Преглед црквеног и манастирског живота, Књижевност, Личне вести и Читуље.

Уз свештенички рад и ревностно *проповедање речи Божије, он је продужио своју педагошку и друштвено-културну праксу* у Сомбору.⁶⁰ Школске 1920/1921. поново ради као наставник Учитељске школе, а од 1921. предавао је српски језик (12 часова недељно) у одељењима на мађарском језику у сомборској Државној гимназији до 1923. године.⁶¹

Илкић је рано постао члан *Сомборске српске певачке дружине*, основане 1870. године.⁶² Познато је да су певачка друштва формирана током XIX века имала значајну улогу у неговању националне свести код Срба, те да су кроз очување српске песме Срби у Аустроугарској монархији одржавали духовну повезаност са матицом.⁶³ У том контексту треба посматрати и његов рад на неговању духовне и световне песме у Срба. Један од првих објављених текстова (1895), млади Стефан је посветио освећењу заставе Дружине и њеној упокојеној чланици Сиди Вукићевић.⁶⁴ Био је потпредседник Дружине 1906. и 1907. године, а после Првог светског рата игуман Илкић се налазио на месту њеног председника (од децембра 1921. до децембра 1927. године). Већ 1922. извршио је одређене измене у Уставу Дружине, а промењен је и њен назив у Сомборска српска *црквена* певачка дружина.⁶⁵

У новим политичким околностима након уједињења, јавила се идеја о формирању Јужнословенског певачког савеза као израза *јединствене државне мисли.*⁶⁶ На ванредној скупштинској седници Савеза српских певачких друштава у Београду 30.9.1923. године, под председништвом игумана Илкића извршена је ликвидација дотадашњег Савеза српских певачких друштава – Сомбор у корист *опћег Земаљског савеза*

⁵⁸ РОМС М 12.828.

⁵⁹ Цисарж 1986, 81, 96, 115, 136, 171, 193, 205, 209, 265, 296, 342, 352, 357, 367, 385, 398, 411, 439, 452; Цисарж 1991, 17, 58, 65, 78, 89, 117, 153, 160, 165, 175, 186, 191, 196, 207, 264, 268, 270, 311, 441, 524, 526, 558.

⁶⁰ РОМС М 12.828.

⁶¹ РОМС М 12.828; Костић 1928, 50–51, РОМС I 12.403.

⁶² О првим хорским и певачким друштвима у Сомбору до 1870. погледати: Васиљевић, 2009, 9–12; Услед одређених политичких неслагања 1892. долази до расцепа Дружине и формирања Српског грађанског певачког друштва. Костић 1928, 520–521, РОМС I 12.403.

⁶³ Пејовић 1986а, 7; Пејовић 1986б, 12.

⁶⁴ *Школски лист*, год. XXVII, бр. 1–2, 1895, 20–23.

⁶⁵ Васиљевић 2009, 65–66.

⁶⁶ Димић 1987, 321.

српских певачких друштава Краљевине СХС.⁶⁷ Истог дана одржан је Конгрес и организаторна скупштина новог саваза. Уводничар Бранислав Нушић кандидовао је часништво конгреса: за председника Стеву Тодоровића из Београда, а за потпредседнике игумана Стефана Илкића из Сомбора и Милутина Татића из Скопља.⁶⁸

Након одласка хоровађе Антонија Освалда (децембар 1921–децембар 1923) у Суботицу, долази до нестабилности у раду сомборске Дружине, хоровађе су се често мењале, а неретке су биле њихове несугласице са певачима и делом управе.⁶⁹ Игуман Илкић је све чинио да смањи трзавице и сведе их на минимум. Према истраживањима Јована Васиљевића, поднео је неопозиву оставку на место председника децембра 1927. изнурен решавањем бројних спорова међу певачима, као и певача са хоровађама, а без довољне потпоре како у Дружини тако и ван ње.⁷⁰ Повлачење са места председника није утицало на његове даље активности у Дружини.

О Духовима 1931. године, од 30. маја до 1. јуна, у Сомбору је обележена шездесетогодишњица постојања и рада Сомборске српске црквене певачке дружине. За ту прилику свештеник и професор Константин Костић приредио је *Вођ о прослави шездесетогодишњице опстанка Српске црквене певачке дружине у Сомбору (Дунавска бановина), 1870–1931*.⁷¹ Манифестацији су лично присуствовали епископ Иринеј Ћирић, бан Дунавске бановине Милан Николић, председник Јужнословенског певачког савеза Виктор Новак и други високи представници власти. На свечаној седници 31. маја 1931. године којом је председавао владика Иринеј игуман Стефан Илкић је беседио о постанку Дружине, њеном развоју и значају.⁷²

Велики политички и културни прегалац, хоровађа и дугогодишњи председник Српског певачког друштва др Јован Јоца Лалошевић упокојио се 12. јануара 1935. године.⁷³ На комеморативној седници (17. фебруар) Сомборске српске црквене певачке дружине посвећеној сећању на његов живот и стваралаштво говорио је архимандрит Илкић.⁷⁴ Формирање Савеза српских певачких друштва у Сомбору 1911. године, у концепцији др Јоце Лалошевића јавља се и као оруђе наших политичко националних стремљења, нагласио је тада Илкић.⁷⁵

⁶⁷ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 15.

⁶⁸ *Политика*, год. XIX, бр. 5545, 1.10.1923, 4; *Време*, год. III, бр. 640, 1.10.1923, 4; Ово је била прва фаза у настанку Јужнословенског певачког савеза. Опширније: Милановић 2016, 206–208.

⁶⁹ Рад свих певачких друштава у овом периоду зависио је од бројних фактора. Поред стално присутних финансијских проблема, неометано функционисање друштава зависило је од избора хоровађе и његовог односа према чланству. Пејовић 1986а, 17–18; За време Илкићеве управе диригенти су били Петар Баковић, Александар Станковић, Јосип Рајхенић и Бранко Јагеровић. Васиљевић 2009, 188.

⁷⁰ Васиљевић 2009, 72.

⁷¹ У књизи се налази Правилник за утакмицу певачких друштава чланова Јужнословенског певачког савеза, распоред прославе, именик певача и други неопходни детаљи који су олакшали долазак гостију и њихов боравак у Сомбору. Костић 1931, 38–65.

⁷² *Глас народа*, год. IV, бр. 22, 30. мај 1931, 1–2; *Политика*, год. XXVIII, бр. 8282, 3. јун 1931, 10; *Време*, год. XI, бр. 3382, 3. јун 1931, 6; *Глас народа*, год. IV, бр. 23, 6. јун 1931, 1.

⁷³ У два наврата (1907–1914, 1918–1921) председник Дружине био је Јован Јоца Лалошевић са којим је Илкић добро сарађивао на различитим пољима. О утицају музике на Лалошевићев карактер и политичке ставове погледати: Марковић 2011, 69–71.

⁷⁴ Чланак посвећен Јоци Лалошевићу Илкић је објавио у Веснику Јужнословенског певачког савеза. Шкић 1935, 13–19.

⁷⁵ *Глас народа*, год. VIII, бр. 8, 23. фебруар 1935, 2–3; *Глас народа*, год. VIII, бр. 9, 28. фебруар 1935, 2–3; Погледати: Марковић 2011, 223; Васић 2016, 187–188.

Музичко друштво Станковић из Београда приредило је 23. маја 1936. концерт у Сомбору. По доласку, гости су са домаћинима посетили Велико православно гробље и уз чинодејствовање архимандрита Илкића одржали помен Лази Костићу и Јовану Лалошевићу.⁷⁶ На свечаној скупштинској седници Певачког слета у Сомбору 14. новембра 1937. Стефан Илкић је одржао предавање под називом *Рад и стремљење српских певачких дружина до народног уједињења (културно-историјска скица)*.⁷⁷ Закључио га је у уверењу да ће Јужнословенски певачки савез у служби националне и опће човечанске културе потпуно знати и моћи да изврши своју дужност, јер прегаоцу Бог помаже.⁷⁸ За допринос развоју хорске музике и успешно организовање бројних манифестација, Јужнословенски певачки савез је наградио сомборско Друштво и више његових чланова 1938. године. Архимандрит Илкић је одликован златном медаљом.⁷⁹

Немогуће је писати о историји библиотекарства и библиотекарама у Краљевини СХС без познавања рада Стефана Илкића. Уважаван и цењен у сомборским културним и просветним круговима као игуман, учитељ, писац, преводилац и познавалац више страних језика, постављен је за управника Градске библиотеке 7. марта 1921. од стране градоначелника Лазара Радишића.⁸⁰ Одмах се заложио за отварање читаонице.⁸¹ Зарад напредовања Библиотеке, а у циљу побољшања квалитета услуга, настојао је што јасније да прецизира права и обавезе корисника и особља Библиотеке. Јуна 1921. саставио је *Статут градске библиотеке* али га Сенат није прихватио. Две године касније утврдио је *Кућни ред Библиотеке* (1923).⁸² Проучивши претходно Статуте сличних установа, а на темељу расписа Министарства просвете од 15. маја 1931. године, Илкић је *стилизовао* (саставио) *Правила градске библиотеке у Сомбору*, која су примљена од стране Градског Претставништва 7. децембра 1931. године и послата вишим инстанцама власти на одобрење.⁸³ *Правилима* су дефинисани задаци Библиотеке, финансирање, надзор, чланство, начин издавања књига и дужности службеног особља. Чл. 16 *Правила* детаљно регулише задатке и дужности управника: он пази на рад Библиотеке и *бдије над добрим стањем књига и намештаја*, стара се око набавке књига и часописа, расходује неупотребљиве, прима претплатнике, пази на рад особља и друго.⁸⁴ Управник је сваке године (до 20. фебруара) морао поднети извештај о раду и активностима Библиотеке Сенату града Сомбора. Услед ступања на снагу „Организационог статута општине града Сомбора“ управник Илкић је извршио извесне промене, углавном *текстуалног карактера*, и доставио нешто измењен предлог *Правила Градске библиотеке* 11. марта 1941. представницима власти на усвајање.⁸⁵ По свему судећу, због избијање рата до тога није дошло.

⁷⁶ *Глас народа*, год. IX, бр. 23, 6. јун 1936, 3.

⁷⁷ Васиљевић 2009, 95; Илкић 1939, 4–11.

⁷⁸ Илкић 1939, 11.

⁷⁹ Васиљевић 2009, 100, нап. 8.

⁸⁰ Плавшић 1959, 77.

⁸¹ По преузимању дужности, посветио се набавци нових књига и повезивању старих. Писмено се обраћа градским властима 17. децембра 1921. и моли средства за претплату на седам периодичних публикација током наредне године. Историјски архив Сомбор, Ф. 72, Градско поглаварство 1919–1941, а. ј. 497/1922 (даље: ИАСО, Ф. 72); Временом је повећаван књижевни фонд Библиотеке, а према истраживањима Р. Плавшића највећа набавка књига извршена је 1939. године (366 дела и 452 свеске). Плавшић 1959, 88.

⁸² Плавшић 1959, 86.

⁸³ Детаљније: ИАСО, Ф. 72, а. ј. 5598/1941; Бељански 1984, 80; Ђурашиновић 2018, 129.

⁸⁴ ИАСО, Ф. 72, а. ј. 5598/1941; Плавшић 1959, 148–154.

⁸⁵ Измене се првенствено односе на називе градских надлештава. ИАСО, Ф. 72, а. ј. 5598/1941.

Био је присталица идеје струковног и професионалног повезивања свих библиотека и библиотекара Краљевине СХС. Такво удружење би олакшало, побољшало и поспешило међусобну сарадњу, допринело интензивнијем развоју библиотекарства у земљи, и позитивно се рефлектовало на целокупан развој просвете и науке. *Друштво југословенских библиотекара* званично је основано 1931. године, а игуман Илкић је 17.11.1931. године својеручно попунио молбу за учлањење у *Друштво* (редни бр. 70).⁸⁶ Том приликом, у кратком животопису, навео је податке о школовању, свештеничком чину и делатности у просветној струци. У време формирања *Друштва*, Градска библиотека у Сомбору је бројала око 12.000 дела у 30.000 свесака.

Све време залагао се за јавност рада Библиотеке и отварање читаонице. Финансијски проблеми и нерешени смештајни капацитети сомборске Библиотеке која се у међуратном периоду чак три пута селила (1920, 1924. и 1933. године) додатно су отежавали рад.⁸⁷ Игуманова узгредна белешка у писму адвокату Јовану Манојловићу из октобра 1930. године илуструје њено стање: *Писаћа машина у Библиотеци је моја својина и ја се њојем служим много, јер моје особље не зна на њој радити.*⁸⁸

Годинама се бавио хуманитарним радом као члан и активиста Црвеног крста. Поред конкретних акција на терену, путем јавних наступа и текстова у локалној штампи ширио је свест о важности помагања најугроженијим људима. Био је организатор, приложник и председник сомборског месног/среског одбора Црвеног крста (између 1929. и 1938. године).⁸⁹ Остао је упамћен његов надахнути говор одржан на свечаном скупу 23. фебруара 1930. године поводом обележавања Зимског дана Црвеног крста. По Илкићу, Црвени крст је својеврстан *барометар за стање моралне атмосфере једног народа или државе.*⁹⁰ Истакао је да дан Црвеног крста обично остаје неприметан, те да се тешко налазе *суделовачи и скупљачи прилога.*⁹¹ У тексту *Сетимо се Црвеног крста* који је објављен 1931. у *Гласу народа* игуман Стефан апелује на *савест човечју* и остваривање племенитих циљева кроз помагање ове организације.⁹² *Страсти лаког забављања* и трошење новца на увесељавање не смеју ићи до *безумља.*⁹³ Илкић потписује и текст *Дан Црвеног крста* 1932. у којем наглашава да људи сами себе треба да побуђују на извршавање онога што човеку даје *сведоцибу племенитости.*⁹⁴ Без обзира на потешкоће, тридесетих година XX века Месни одбор Црвеног крста у Сомбору је упорно радио на прикупљању добротворних прилога (новац, храна, одећа, огрев), бавио се едукацијом и организовањем бројних курсева за указивање помоћи.⁹⁵

⁸⁶ Башовић 1981, 59–61; Ђурашиновић 2014, 4–5; На овај документ који употпуњује Илкићеву биографију и чува се у Архиви Универзитетске библиотеке Светозар Марковић у Београду (Документација Друштва југословенских библиотекара, 1931–1941, кутија 5) скренула је пажњу у својим истраживањима: Ђурашиновић 2018, 353.

⁸⁷ Добро изучивши правила и потребе адекватног уређења простора Библиотеке Илкић 1932. јасно истиче да се најстарија сомборска *чисто просветна установа* *потуца од немиле до недрага* и да би њено пресељење било оправдано једино у случају преласка у *целиходнији* и *њеним сврхама* прилагођен амбијент. Плавшић 1959, 83, нап. 2.

⁸⁸ РОМС 34.750.

⁸⁹ Степановић 2022, 84–85, нап. 144.

⁹⁰ *Глас народа*, год. III, бр. 9, 1. март 1930, 2–3.

⁹¹ *Исто.*

⁹² *Глас народа*, год. IV, бр. 10, 7. март 1931, 1.

⁹³ *Исто.*

⁹⁴ *Глас народа*, год. V, бр. 23, 4. јун 1932, 1.

⁹⁵ Опширније о раду Црвеног крста у овом периоду: Степановић 2021, 66–117.

Кроз различите видове активности, дуги низ година Илкић је пратио, потпомагао и промовисао племенити рад удружења *Добротворне задруге Српкиња Сомборкиња* (1896) и *Девојачког кола* из Сомбора (1907). Био је перовођа *Задруге*, приложник и предавач по позиву. Као тајник *Задруге*, а у организацији Девојачког кола, одржао је у просторијама Српске читаонице 6. априла 1908. предавање о америчкој глухонемој књижевници и социјалној радници Хелени Келер (Helen Adams Keller).⁹⁶ Имајући посебно у виду чињеницу да 1913. није живео у Сомбору, Одбор *Задруге* је децембра поменуте године једногласно изразио *записничку благодарност* Илкићу, што се *из љубави и пажње одзвао позиву* и одржао свечани говор поводом славе (Ваведење Пресвете Богородице) *Задруге*.⁹⁷ Приликом прославе 25. годишњице *Задруге* Видосава Летић се 4. децембра 1921. захвалила бројним књижевницима и јавним радницима који су својим предавањима дизали културни ниво жена и јачали њихову националну свест.⁹⁸ Међу предавачима поменути су Антоније Хаџић, Васа Стајић, Милутин Гавриловић, Јован Лалошевић, Тихомир Остојић, Стефан Илкић и други.⁹⁹ Под покровитељством *Задруге* 1936. архимандрит Стефан је одржао предавање о женском монаштву. Управа *Задруге* се јануара 1931. путем сомборског *Гласа народа* јавно захвалила приложницима који су уочи Божића помогли сиромашне породице, а међу њима се налазио и архимандрит Стефан.¹⁰⁰

Залагао се за очување српске историје, књижевности, језика и традиције путем истраживања прошлости и њеног брижљивог бележења. У контексту нареченог, упутио је 15. септембра 1922. занимљиво писмо књижевнику Милану Савићу. Између осталог, у њему каже: *Војводина је имала много знаменитих својих Срба, па ће доцније које колена наше можда и оценити као вредно да се потруди и из праха заборава да изнесе њихов рад. Лако може бити да понекоји Србо вечито остане под прахом. Спасавajte их... Ви их много знате и по личном познавању и по чувању; а перо Вам је сјајно и чувено.*¹⁰¹ Учествовао је у обнављању рада и оснивању Историјског друштва у Сомбору 1936. године. Посебно занимљивост представља чињеница да су седнице Управног одбора одржаване у сали Градске куће, апотеци Ђорђа Антића и *радној соби агилног члана архимандрита Стефана Илкића*.¹⁰² Налазећи се на челу Књижевног одбора Друштва, Илкићу је поверено да среди и изда *Годишњак ИД у Сомбору* за 1936/37. годину.¹⁰³ У њему су објављени радови из историје Сомбора и околине, а сарадници су били др Радивој Симоновић, прота Константин Костић и Јован Јург.¹⁰⁴ Други светски рат је прекинуо рад Друштва. О историји Сомбора који никада није заостајао у *вршењу националне дужности*, институцијама града које су успешно одбијале сваки покушај и *вал за денационализирање* Срба са посебним апострофирањем српске песме која представља

⁹⁶ *Слога*, год. IV, бр. 14, 6/19. април 1908, 4.

⁹⁷ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 13.

⁹⁸ Рукопис говора (оригинал) Видосаве Летић се налази се у рукописној књизи Константина Костића. РОМС I 12.403.

⁹⁹ Марковић, 2011, 45, нап. 126.

¹⁰⁰ *Глас народа*, год. IV, бр. 10, 10. јануар 1931, 3.

¹⁰¹ РОМС 19.655; Ценио је рад Јована Милекића на прикупљању музејских архивалија. Милекић *будућим поколењима* у наслеђе оставља *верну слику Војводине*, стоји између осталог у Илкићевом писму од 27. маја 1946. године. РОМС 34.751

¹⁰² Ранић 1982, 99.

¹⁰³ *Годишњак Историјског друштва у Сомбору 1936/1937*, 305.

¹⁰⁴ Према утврђеним правилима (чл. III) Друштво се бави проучавањем прошлости, историје, етнографије и фолклора Сомбора и његове околине, евентуално и у ширем обиму на територији Срема, Бачке и Баната. *Исто*, 307, 313.

инкарнацију националног живота српског народа, архимандрит Стефан је одржао говор на радију марта 1936. године.¹⁰⁵

Из његове *Аутобиографије* дознајемо да је у међуратном периоду путовао у Русију, Бугарску, Румунију, Турску, Пољску, Аустрију, Италију и Француску у *сврху упознавања тамошњег манастирског и црквеног живота*.¹⁰⁶ Био је сарадник Хришћанске заједнице младих у Београду и предавач у њиховим камповима.

За време Другог светског рата нуђено му је место професора на Вишој православној богословској школи у Будимпешти, а спомињан је и као кандидат за епископа Мађарске православне цркве.¹⁰⁷ Ове понуде није прихватио. Наведено треба довести у везу са чињеницом да је извесно време током тридесетих година XX века био присталица приближавања Римокатоличкој цркви.¹⁰⁸ Свакако, реч је о најосетљивијем делу његове биографије који захтева посебну интерпретацију у светлу нових извора.

Услед нових политичких прилика и тешких времена за живот Цркве по окончању Другог светског рата, Илкић је задржавши наслов настојатеља Задужбине Стевана Коњовића Николиног од 1946. обављао дужност пароха и старешине храма Св. Јована Претече у Сомбору.¹⁰⁹

Одмах се прикључио обнављању сталешке свештеничке организације и формирању Савеза удруженог православног свештенства ФНРЈ.¹¹⁰ Као активан члан радио је на свим сталешким и црквеним питањима и био сарадник *Весника*, органа Савеза.¹¹¹ Реферат који је прочитао на свештеничкој скупштини у Сомбору *О нашем свештеничком удружењу са црквеностановног гледишта* штампан је у *Веснику* 1949. године. За наречени часопис писао је о тешкоћама свештеничке службе, призивању и спреми за ову службу, свештеничком угледу, свештеничкој узајамности у животу и раду, значају парохије (духовном и друштвеном), епархијским свештеничким скупштинама и бројним темама из живота Цркве.

Своје духовне и световне узоре, школске другове и Учитељску школу није заборављао ни у позним годинама живота. Написао је четири чланка о историји Учитељске школе у Сомбору и њеним професорима за *Споменицу* 1953. године.¹¹² За *Весник* је приредио текстове о хришћанском педагогу Николи Ђ. Вукићевићу (1960) и епископу Георгију Летићу (1955). У *Духовној стражи* (1928) и *Веснику* (1958) писао је о књижевници и некадашњој ученици Српске препарандије Исидори Секулић. Њена приповетка „Бденије у манастиру Раковици“ је *жива слика дубоко проживљеног религиозног осећаја*, дело које може да зарони у срца и пољуља убеђења оних који држе да се *религија и култура искључују*.¹¹³

¹⁰⁵ ИАСО, Ф. 174, а.ј. 18.

¹⁰⁶ РОМС М 12.828.

¹⁰⁷ Петковић 2016, 145–146, нап. 429.

¹⁰⁸ Илкићев текст *Суштина савременог васељенског покрета за уједињење црква и социјални му значај* није прихваћен за објављивање од стране редакције Летописа МС 1939. године. Тим поводом писао је 9. септембра 1940. Уреднику Летописа. Између осталог, наводи: Рукопис је *допао незаслужене судбине, одбачен је*. РОМС 14.755.

¹⁰⁹ За верску историју Сомбора од изузетног значаја је Илкићев рукопис о храму Св. Георгија у Сомбору. Степановић 2011, 35, 36, 135.

¹¹⁰ Слијепчевић 1986, 336–347.

¹¹¹ ИАСО, Ф. 174, а. ј. 5.

¹¹² Илкић, 1953, 37–40; Илкић, 1953, 47–55; Илкић, 1953, 68–71; Илкић, 1953, 75–77.

¹¹³ Духовна стража, год. I, бр. 4, 1928, 320–321.

Стефан Илкић је умро 9. маја 1963. у Сомбору, а сахрањен је у крипти манастира Св. архиђакона Стефана.¹¹⁴ Својим деловањем током прве половине XX века Стефан Илкић дао је снажан импулс духовном, културно-просветном и друштвеном животу Сомбора. Као стални и главни сарадник *Школског листа*, оставио је неизбрисив траг у српској педагогији. По свом значају, Илкићев допринос музикологији и библиотекарству превазилази локалне оквире. Залагао се за јавност рада библиотеке и читаонице, писао је Правила и Статуте за ове установе, радио је на струковном повезивању библиотекара и утицао на интензивирање библиотекарства у Краљевини СХС. Борио се за очување српског идентитета путем истраживања, чувања и неговања српске историје, језика, књижевности и традиције. Током дугог и плодног живота радио је за добробит Цркве и српског народа. На самом крају кратке Аутобиографије из 1948. написао је: *Трудио сам се и трудићу се до последњег даха да послужим светој православној Цркви.*¹¹⁵

Прилог: Библиографија радова Ст. С. Илкића у часопису *Школски лист* (1894–1903)

1894 (год. XXVI)

„О потреби послушности, по рускоме“, бр. 9–10, 131–136.

„Родитељи и деца, по рускоме“, бр. 11–12, 161–164.

1895 (год. XXVII)

„Свечано освећење заставе, сомборске српске (црквене) певачке дружине“, бр. 1–2, 20–23.

„Познај самог себе, по руском“, бр. 3, 45–46; „Исто“, бр. 4, 60–61.

„Када и како се има започети религиозно васпитање младежи?, по руском“, бр. 4, 55–58; „Исто“, бр. 5, 71–74.

„† Персида Пинтеровићева“, бр. 6–7, 102–104.

„Учитељске школе у Швајцарској, по руском“, бр. 8–9, 121–127; „Исто“, бр. 10–11, 161–163.

„Књижевни преглед“, бр. 8–9, 133–135.

„Домаће васпитање женскиња, написао Е. Legouvé, превод“, бр. 12, 178–183.

„Телесна казна у народној школи. Лекција из школске хигијене“, бр. 12, 184–188.

1896 (год. XXVIII)

„Говор на св. Саву, говорио у ср. Нар. Осн. школи сомборској“, бр. 1, 10–13.

„Светосавско славље у Сомбору“, бр. 1, 13–15.

„Школска зграда са здравственога гледишта. Лекција из школске хигијене“, бр. 3, 40–44; „Исто“, бр. 4–5, 72–76.

„Учитељ и његов позив, превод с мађарског“, бр. 4–5, 69–72.

„Драгиња Станојла Петровића, добротворка српског народа“, бр. 6–7, 101–102.

„Религијозно осећање и његово развијање на дому“, бр. 8–9, 113–117; „Исто“, бр. 10–11, 145–153.

„Утицај васпитања на избор начина живота, превод“, бр. 8–9, 131–135.

„† Јеремија Мађаревић“, бр. 10–11, 160–162.

„† Јустин Коњовић“, бр. 10–11, 162–164.

¹¹⁴ О сахрани архимандрита Илкића, човека који је био *цењен и ван наше Цркве*, писао је и бачкобрестовачки парох Боривоје Ч. Ђорђевић. Божанић, Васић 2014, 65.

¹¹⁵ РОМС М 12.828.

- 1897 (год. XXIX)
- „† Иван М. Поповић, учитељ, 1866–1897“, бр. 1–2, 18–19.
 „Светосавско славље у Сомбору“, бр. 1–2, 19–22.
 „Говор на опелу пок. Видосаве Пајтићеве, бив. учитељице у Турији“, бр. 1–2, 22–24.
 „Христос воскрес“, бр. 4, 49–50.
 „О недељним школама, превод, по руском извору“, бр. 6–7, 96–100.
 „Развијање религиозног осећања у школи“, бр. 10–11, 145–150.
 „Учитељство основних школа у Русији“, бр. 12, 181–185.
- 1898 (год. XXX)
- „† Михаил, архиепископ београдски и митрополит Србије“, бр. 2, 17–21.
 „Експериментална психологија“, бр. 3, 39–43.
 „Уображање при игри, по Е. Legouvé-у“, 5–6, 72–77.
 „Школски Музеј у Београду“, бр. 7, 106–107.
 „Говор приликом тужне школске свечаности на дан погребња Њ. Величанства царице и краљице Јелисавете, говорио Н. Ђ. Вукићевић, прибележио Ст. С. Илкић“, бр. 8, 114–116.
 „Реч две о хигијени носа и уста, за родитеље и учитеље од dr К. Morelli“, бр. 10, 152–154.
 „Важност певања у школи, по А. Бергману“, бр. 11–12, 161–171.
- 1899 (год. XXXI)
- „Школски испити као педагошко средство“, бр. 1, 7–10.
 „† Герман Опачић, некролог“, бр. 1, 12–13.
 „О школским излетима“, бр. 2, 21–24.
 „Прелаз Срба сантовчана из римске веру у православну“, бр. 2, 28–30.
 „О душевним болестима, превод“, бр. 3, 42–44; „Исто“, бр. 4, 60–62; „Исто“, бр. 5–6, 89–91.
 „Пред почетак школске године“, бр. 7, 100–102.
 „Посвећење бачког епископа“, бр. 7, 108–109.
- 1900 (год. XXXII)
- „Светосавско славље у Сомбору“, бр. 1, 12–13.
 „О васпитавању у хришћанском духу“, бр. 2, 17–22; „Исто“, бр. 3, 35–37; „Исто“, бр. 4, 57–58.
 „† Милан Стојшић, редовни професор сомборских српских учитељских школа“, бр. 2, 30–31.
 „Поука деци пре светога причешћа, по руском“, бр. 8, 116–121; „Исто“, бр. 9, 132–134.
 „Учитељска диплома, превод са мађарског“, бр. 8, 121–122.
 „Освећење православне цркве у Сантову“, бр. 9, 142–143.
 „Из домаће школе, превод“, бр. 10, 147–150; „Исто“, бр. 11–12, 169–172.
 „Седамдесетогодишњица Николе Ђ. Вукићевића“, бр. 11–12, 161–169.
- 1901 (год. XXXIII)
- „На прагу новог века“, бр. 1, 1–2.
 „Школа и седма божја заповед по словеначком“, бр. 3–4, 36–40.
 „Омладина и њезини идеали, по Ј. Бјелјајеву, посрбио“, бр. 5, 68–72.

„Димитрије И. Тихомирив, руски педагог“, бр. 6–7, 104–105.
„Ко да предаје науку вере у православним српским основним школама?“, бр. 8–9, 128–135.

„Тридесетогодишњица хрватскога педагошко-књижевнога збора, бр. 8–9, 139–140.

„Јован Рајић, архимандрит ковиљски 1726–1801“, бр. 11–12, 161–162.

„Jean de la Salle, француски педагог“, бр. 11–12, 166–172.

1902 (год. XXXIV)

„Јавна предавања за народ“, бр. 1, 8–11

„Авторитет, превод“, бр. 2–3, 17–22.

„Школа и народни обичаји, бр. 4–5, 59.

„Сергије А. Рачински, животопис“, бр. 4–5, 70–74.

„Учитељство у служби привредног напретка српског народа“, бр. 6–7, 104–109.

„Човечја душа и њезин живот, превод“, бр. 8, 113–116.

„Игре као васпитно средство“, бр. 8, 119–125.

„Историска педагогика за учитеље и учитељице српских народних школа, од П. Деспотовића, приказ“, бр. 9, 138–141.

„Религиозни индиферентизам, назаренство и школа“, бр. 10–11, 145–151.

„Гнев и васпитање, превод“, бр. 10–11, 151–156.

„Педесетогодишњица Николе Ђ. Вукићевића“, бр. 12, 181–184.

„Мисли о учитељском позиву, из Учитељске хрестоматије С. Мирополског, прибрао“, бр. 12, 184–187.

1903 (год. XXXV)

„О школском, домаћем и друштвеном васпитању, говор о Св. Сави у сомборској основној школи“, бр. 1–2, 19–24.

„Учитељ народне школе, од С. Мирополског, превод“, бр. 1–2, 24–27; „Исто“, бр. 3–4, 52–58; „Исто“, бр. 5–6, 89–93; „Исто“, бр. 7–8, 111–115; „Исто“, бр. 9, 132–137; „Исто“, бр. 10, 148–154.

„Социјализам и школа“, бр. 5–6, 82–89.

„† јереј Младен Борђошки“, бр. 5–6, 93–94.

„Школски музеј“, бр. 7–8, 115–118.

„Прилози за повесницу православних српских школа у Митрополији Карловачкој“, бр. 7–8, 120–124.

„Освећење нове зграде православних српских основних школа сомборских“, бр. 9, 137–142.

„Педесетогодишњица Н. Ђ. Вукићевића 1853–1903“, бр. 10, 145.

„Шта да чини школа противу ширења сушице“, бр. 10, 154–158.

„Прошлост Школског Листа“, бр. 11–12, 161–184

Извори

Необјављени извори

Архив Војводине – АВ

АВ, Ф. 98 – Архив Војводине, Ф. 98, Комисија за ликвидацију аграрне реформе.

AB, Ф. 126 IV – Архив Војводине, Ф. 126, Краљевска банска управа Дунавске бановине Нови Сад, IV.

Историјски архив Сомбор – ИАСО

ИАСО, Ф. 72 – Историјски архив Сомбор, Ф. 72 Градско поглаварство 1919–1941
ИАСО, Ф. 174 – Историјски архив Сомбор, Ф. 174, Стефан Илкић – Сомбор (1875–1963).

Рукописно одељење Матице српске – РОМС

РОМС М 12.828 – Архимандрит Стефан Илкић, Аутобиографија, 22. јул 1948. године.

РОМС I 12.403 – Костић, Константин (1928). Српски народни живот у Сомбору од XI века до 1918. са кратким прегледом данашњег слободног краљевског града Сомбора, рукописна књига.

РОМС 34.750 – Писмо Стефана Илкића адвокату Јовану Манојловићу, 29. октобар 1930. године.

РОМС 15.633 – Писмо Стефана Илкића Аркадију Варађанину о питању кандидата за српски народно-црквени сабор, 10/23. новембар 1906. године.

РОМС 7.961 – Писмо Стефана Илкића Васи Стајићу, 19. мај 1923. године.

РОМС 34.751 – Писмо Стефана Илкића др Јовану Милекићу, 27. мај 1946. године.

РОМС 19.655 – Писмо Стефана Илкићу др Милану Савићу, књижевном сараднику Јединства, 15. септембар 1922.

РОМС 19.207 – Писмо Стефана Илкића Милану Л. Поповићу, 7. мај 1942. године.

РОМС 14.755 – Писмо Стефана Илкића уреднику Летописа МС, 9. септембар 1940.

РОМС М 4.947 – Стефан Илкић, Суштина савременог васељенског покрета за уједињење црква и социјални му значај.

Периодика

Време, Београд

Глас народа, Сомбор

Духовна стража, Ср. Карловци – Сомбор

Политика, Београд

Православље, Сремска Митровица

Слога, Сомбор

Српски Сион, Сремски Карловци

Школски лист, Сомбор

Литература

Башовић, Љиљана (1981): „Друштво југословенских библиотекара 1931–1941“. *Библиотекар*, 33, 1–6, 59–71.

Бељански, Миленко (1984): *Градска управа у Сомбору од 1919. до 1941. године*. Сомбор: Просвета.

Божанић, Снежана, Васић, Жељко (2014): *Храм. Св. апостола Петра и Павла у Бачком Брестовцу (1744-2014)*. Бачки Брестовац: Црквена општина у Бачком Брестовцу.

Васиљевић, Јован (2009): *Сомборско певачко друштво 1870–1995*. Сомбор: Градска библиотека.

Васић, Александар (2016): „Музикографија Весника Јужнословенског певачког савеза (1935–1938)“. *Музикологија*, II, бр. 21, 185–200.

Васић, Павле (1984): *Уметничка топографија Сомбора*. Нови Сад: Матица српска.

Годишњак Историјског друштва у Сомбору 1936/1937 (1937). Сомбор: Историјско друштво.

Димић, Љубомир (1997): *Културна политика краљевине Југославије 1918–1941*. III. Београд: Стубови културе.

Ђурашиновић, Биљана (2016): „Друштво југословенских библиотекара – деловања и домети“. *Читалиште: научни часопис за теорију и праксу библиотекарства*, год. 13, бр. 25 (новембар 2014), 2–10.

Ђурашиновић, Биљана (2018): *Јавне библиотеке у Србији 1919-1941: практични и теоријски домети*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Филолошки факултет.

Илкић, Стефан (1953): „Из старих записника Учитељске школе у Сомбору“. у: *Споменица Учитељске школе у Сомбору 1778–1953*, Сомбор: Одбор за прославу 175 годишњице Учитељске школе у Сомбору, 47–55.

Илкић, Стефан (1953): „Мита Петровић“. у: *Споменица Учитељске школе у Сомбору 1778–1953*, Сомбор: Одбор за прославу 175 годишњице Учитељске школе у Сомбору, 75–77.

Илкић, Стефан (1953): „Никола Ђ. Вукићевић“. у: *Споменица Учитељске школе у Сомбору 1778–1953*, Сомбор: Одбор за прославу 175 годишњице Учитељске школе у Сомбору, 68–71.

Илкић, Стефан (1953): „Први гласови у српској јавности о установљењу Учитељске школе у Сент Андреји“. у: *Споменица Учитељске школе у Сомбору 1778–1953*, Сомбор: Одбор за прославу 175 годишњице Учитељске школе у Сомбору, 37–40.

Илкић, Стефан (1939): „Рад и стремљење српских певачких дружина до народног уједињења. Културно-историјска скица“. У: Ђорђе Цвејанов (ур.), *Певачки алманах Певачке жупе „Др. Лаза Костић“*. Сомбор: Штампарија Стевана Стојачића, 4–11.

Илкић, Стефан (1912): *Светогорски утисци: успомене с пута*. Нови Сад: Парна штампарија Ђ. Ивковића.

Илкић, Стефан (1906): *Споменица на четрдесетогодишњу прославу учитељевања Александра М. Коњовића, учитеља православне српске осн. школе брестовачке*. Сомбор: Српска штампарија Владимира П. Бајића.

Шкић, Stefan (1935): „U spomen D-ra Joce Laloševića“. *Vesnik Južnoslovenskog pevačkog saveza*, год. I, бр. 2/3, 13–19.

Каписазовић, Добривоје (1963): „† Архимандрит Стефан Илкић“. *Православна мисао*, год. VI, св. 1–2, 169–171.

Кљајић, Лепосава (2004а): „Архимандрит Стефан Илкић 1875-1963“. *Зборник МС за историју*, бр. 69–70, 285–290.

Кљајић, Лепосава (2001): *Манастир Светог архиђакона Стефана у Сомбору*. Сомбор: Манастир Св. Стефана.

Кљајић, Лепосава (2004б): *Манастир Ковиљ*. Нови Сад: Беседа.

Костић, Константин (1931): *Вођ о прослави шездесетогодишњице опстанка Српске црквене певачке дружине у Сомбору (Дунавска бановина), 1870–1931*. Сомбор: Штампарија Стевана Стојачића.

Крестић, Василије (2021): *Историја српске штампе у Угарској (1791-1914)*. Нови Сад: Архив Војводине, Православна реч.

Макарић, Радомир (1978): „Учитељска школа у другој половини 19. века и почетком 20. века (1848–1918)“. У: Радомир Макарић и Стеван Васиљевић (ур). *Две стотине година образовања учитеља у Сомбору 1778–1978*. Сомбор: Одбор за прославу две стотине година образовања учитеља у Сомбору, 81–241.

Марковић, Саша (2011): *Политичка биографија Јована Јоце Лалошевића*. Сомбор: Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору.

Милановић, Биљана (2016): *Европске музичке праксе и обликовање нације кроз креирање националне уметничке музике у Србији у првим деценијама XX века*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Филозофски факултет.

Николић, Петар (2022): *Литургијски живот и литургијска теологија у Карловачкој митрополији у XIX веку*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Православни богословски факултет.

Панић, Владимир (1982): „Историјско друштво у Somboru“. *Домети*, год. 9, бр. 30, 97–108.

Пејовић, Роксанда (1986а): *Певачка друштва 1. Српско музичко извођаштво 1831–1941*. Београд: Удружење музичких уметника Србије.

Пејовић, Роксанда (1986б): *Певачка друштва 2. Српско музичко извођаштво 1831–1941*. Београд: Удружење музичких уметника Србије.

Петковић, Гордана (2016): *Знаменити чланови породице Ћирић из Сремских Карловаца*. Докторска дисертација у рукопису. Нови Сад: Филозофски факултет.

Плавшић, Радивој (1961): *Монографија Читаонице „Лаза Костић“ у Сомбору 1845–1960*. Сомбор: Читаоница „Лаза Костић“.

Плавшић, Радивој (1959): *Стогодишњи развој и рад Градске библиотеке у Сомбору 1859–1959*. Сомбор: Градска библиотека у Сомбору.

Селихар, Карла (2015): *Српске читаонице у Војводини до 1918. године*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Филолошки факултет.

Селихар Карла, Трајковић, Бојанка (2012): „Утицај педагошког часописа “Школски лист” Николе Ђ. Вукићевића на образовање учитеља“. У: Првослав Јанковић, Милан Степановић (ур). *200 година Српске препарандије у Сентандреји и Сомбору*. Сомбор: Педагошки факултет, 411–427.

Слијепчевић, Ђоко (1986): *Историја СПЦ III*. Келн: самостално издање аутора.

Степановић, Милан (2011): *Светођурђевска црква у Сомбору*. Сомбор: Српска православна епархија бачка, Српска православна црквена општина.

Степановић, Милан (2022): *Црква Св. Јована Претече у Сомбору*. Сомбор: Удружење грађана "Норма", Српска православна црквена општина

Степановић, Милан (2021): *120 година рада Црвеног крста у Сомбору*. Сомбор: Црвени крст, Историјски архив, Удружење грађана "Норма".

Стоканов Радивој, Суботин, Миодраг (2000): *Вођ о обнови Српске читаонице “Лаза Костић” у Сомбору: 1845–1882–1998*. Сомбор: Српска читаоница “Лаза Костић”.

Цисарж, А. Бранко (1986): *Један век периодичне штампе Српске православне цркве I*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Цисарж, А. Бранко (1991): *Један век периодичне штампе Српске православне цркве II*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Snežana M. Božanić

**ON THE 60th ANNIVERSARY OF THE DEATH OF ARCHIMANDRITE
STEFAN ILKIĆ – A CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY**

During the first half of the 20. century, the activities of archimandrite Stefan Ilkić (1875–1963) gave a strong stimulus to the spiritual, cultural, educational and social life of Sombor. As a permanent and main contributor to the *School newspaper*, he left an indelible mark on Serbian pedagogy. In terms of its importance, Ilkić's contribution to musicology and librarianship goes beyond local boundaries. He advocated for the public work of the library and study hall, was the author of codex and statutes of these institutions, worked on the professional association of librarians and influenced the intensification of librarianship in the Kingdom of SHS. He fought for the preservation of Serbian identity by preserving and nurturing Serbian history, language, literature and tradition. In numerous segments, the importance of Stefan Ilkić's work by far exceeds the local framework.